

Tjänsteutlåtande

Utfärdat 2022-11-21

Diarienummer N609-0476/22

Handläggare

Karolina Hanberger, Jonas Österberg

E-post: karolina.hanberger@grundskola.goteborg.se

Redovisning av uppdrag om förbättrad tillgång till bemannade skolbibliotek

Förslag till beslut

I grundskolenämnden,

1. Grundskolenämnden fastställer grundskoleförvaltningens skolbiblioteksplan 2021-2025.
2. Grundskolenämnden antecknar redovisningen till protokollet och förklarar följande uppdrag fullgjorda:
 - a) lyfta plan för skolbibliotek 2021–2025 till grundskolenämnden för fastställande.
 - b) återkomma om vilka skolor som idag saknar tillgång till bemannade skolbibliotek.
 - c) återkomma med förslag på organisering och finansiering av arbetet för fler bemannade skolbibliotek.
 - d) i beställningar av skollokaler ska ändamålsenliga utrymmen för bemannade skolbibliotek i regel alltid ingå.

Sammanfattning

Förvaltningen har genomfört utredningar utifrån nämndens uppdrag om förbättrad tillgång till bemannade skolbibliotek. Utredningsarbetet har resulterat i ett antal bedömningar, ställningstaganden och förslag som redovisas i ett tjänsteutlåtande.

Vad gäller förslag på organisering och finansiering av arbetet för fler bemannade skolbibliotek föreslår förvaltningen en stegvis förstärkning. Detta i form av ett bidrag som skolor, efter ett ansökningsförfarande, kan få motsvarande 40 % av en skolbibliotekarietjänst fördelat på ca 500–600 elever. Bidraget ska syfta till nyanställning av i första hand fackutbildad skolbibliotekarie. Förutom det ekonomiska bidraget erbjuds även fortbildning, konsultation, nätverk och annat riktat stöd.

Bedömning ur ekonomisk dimension

Förvaltningens kontakter med rektorer visar att det finns ambitioner att förstärka bemanningen av skolbibliotek men att det många gånger upplevs saknas ekonomiska resurser. Genom att ge möjlighet att ansöka om ekonomiska medel för bemanning av skolbibliotek kan förvaltningen skapa incitament för sådana anställningar.

I enlighet med uppdraget från nämnden har förvaltningen tagit fram ett förslag på hur en satsning på skolbibliotek kan se ut. Den satsning som beskrivs omfattar totalt 8,4 miljoner under tre år och kan finansieras genom medel ur statsbidraget för ökad likvärdighet.

Enligt förvaltningens beräkningar kommer en sådan satsning omfatta ca sex nya tjänster per år. Redan idag tas medel ur detta statsbidrag för förstärkning av skolbibliotek på skolor med högt socioekonomiskt index. Den beskrivna satsningen på ökad bemanning utgör en förstärkning av skolbibliotek utöver detta.

Bedömning ur ekologisk dimension

Förvaltningen har inte funnit några särskilda aspekter på frågan utifrån denna dimension.

Bedömning ur social dimension

Bristande läsförmåga är en av de viktigaste anledningarna till att elever inte uppnår målen i skolan. Elevers misslyckanden i skolan innebär i förlängningen stora kostnader för samhället. Dessa elever får ofta svårigheter att ta sig in på arbetsmarknaden och får därmed problem med att säkra sin egen försörjning, vilket kan leda till socialt utanförskap. Även brister i medie- och informationskunnighet kan få allvarliga konsekvenser på samhällsnivå utifrån ett demokratiperspektiv. Vår tids digitala kommunikationssamhälle ställer höga krav på att alla medborgare utvecklar kunskaper och förmågor för att finna, analysera, kritiskt värdera och skapa information i olika medier.

Skolbiblioteket har en kompensatorisk kapacitet. Flera av de faktorer som påverkar barns och ungas läsfärdigheter är kopplade till skolan och undervisningen, men den enskilt viktigaste faktorn för utvecklingen av läsfärdigheter är den läsmiljö som finns i hemmet. Genom ett ökat antal bemannade skolbibliotek med allsidigt utbud kan även elever som saknar en god läsmiljö i hemmet få tillgång till en stimulerande läsmiljö med rätt kompetens för att stärka läsintresse och läsförmåga. Det kan gynna den sociala rörligheten och en jämlik samhällsutveckling.

Samverkan

Information har lämnats i förvaltningens samverkansgrupp den 5 december 2022.

Bilagor

1. Grundskoleförvaltningens skolbiblioteksplan 2021 - 2025

Ärendet

Grundskolenämnden beslutade den 23 mars 2022 att uppdra åt förvaltningen att:

1. lyfta plan för skolbibliotek 2021–2025 till grundskolenämnden för fastställande.
2. återkomma om vilka skolor som idag saknar tillgång till bemannade skolbibliotek.
3. återkomma med förslag på organisering och finansiering av arbetet för fler bemannade skolbibliotek.
4. i beställningar av skollokaler ska ändamålsenliga utrymmen för bemannade skolbibliotek i regel alltid ingå.

Förvaltningen återkommer nu med en redovisning av ovanstående uppdrag.

Beskrivning av ärendet

I yrkandet som ligger till grund för ovanstående uppdrag betonas skolbibliotekens viktiga roll för lärande och utveckling. I yrkandet anges att grundskolenämnden ska fastställa förvaltningens skolbiblioteksplan. Om planen beslutas anses det ge en tydlig signal till utbildningschefer, avdelningschefer, rektorer och lärare om betydelsen av att inkludera skolbiblioteket i undervisningen.

Yrkandet menar att nämnden behöver ha närmare kunskap om vilka skolor som i dagsläget inte har tillgång till skolbibliotek med adekvat bemanning. Av yrkandet framgår också att det borde vara en självklarhet att vid alla nybyggnationer och renoveringar av skollokaler tillskapa ändamålsenliga utrymmen för skolbibliotek.

Förvaltningens bedömning

Förvaltningen har genomfört de utredningar som krävts för att redovisa ovanstående uppdrag. Inom ramen för utredningsarbetet har förvaltningen samrått och inhämtat synpunkter från rektorer. Därtill har förvaltningen inhämtat erfarenheter från två kommuner som lyfts fram som framstående skolbibliotekskommuner. Utredningsarbetet har resulterat i ett antal bedömningar och ställningstaganden som redovisas nedan. Redovisningen följer ordningen på uppdragen i yrkandet.

Skolbiblioteksplan

Grundskoleförvaltningens förvaltningsledning har tagit fram en plan för att säkerställa en kvalitativ och likvärdig skolbiblioteksverksamhet i staden. Planen är en del i stadens arbete med biblioteksverksamhet som är specifikt riktad till skolelever 6–16 år.

Syftet med planen är att skapa en gemensam riktning för utveckling av skolbiblioteken i staden. Planen ska bidra till ökad likvärdighet och kvalitativ skolbiblioteksverksamhet som gynnar alla elevers kunskapsinhämtning. Skolbiblioteksplanen bifogas detta tjänstutlåtande för fastställande av grundskolenämnden enligt uppdrag.

Elevers tillgång till bemannade skolbibliotek

I förvaltningens plan för skolbibliotek 2021–2025 finns mål som syftar till förbättrad tillgång till bemannade skolbibliotek. Målsättningen för 2025 är att samtliga skolor ska ha en bemanningsgrad som motsvarar max 800 elever per heltidstjänst. Då skolor kan variera i elevantal finns ett kompletterande mål om minst 20 procents bemanning oavsett antal elever.

Erfarenhet nationellt visar att välfungerande skolbibliotek bemannas med minst en heltidstjänst per 600 elever. I förhållande till det kan målen i förvaltningens skolbiblioteksplan upplevas som lågt ställda. Målen i skolbiblioteksplanen ska inte tolkas som riktvärden för bemanning av skolbibliotek. Förvaltningen poängterar att målen är framtagna i relation till det rådande utgångsläget och ses som början på en utveckling av skolbiblioteken snarare än ett slutmål. Vid framtagandet av målvärden vägdes inte heller eventuell finansiering in i bedömningen.

Som en del av förarbetet till skolbiblioteksplanen gjordes 2019 en nulägesbeskrivning av skolbiblioteken i Göteborgs Stads kommunala grundskolor. Under 2022 har en ny kartläggning genomförts av Skolbibliotekscentralen utifrån den nya skolområdesorganisationen. Kartläggningen bygger på uppgifter från nästan samtliga skolor.

Skolbibliotekets uppdrag enligt läroplanen är att användas som en del i undervisningen för att stärka elevers språkliga förmåga och digitala kompetens. I grundskoleförvaltningens plan för skolbibliotek 2021–2025 bedömer förvaltningen att för att kunna påbörja ett arbete med någon form av pedagogisk verksamhet krävs att skolbiblioteket är bemannat med minst 20 procent av tjänst. I nulägesbeskrivningen från 2019 hade endast en fjärdedel av skolbiblioteken en bemanning på 20 procent eller mer. I senaste kartläggningen har andelen skolor med ett skolbibliotek som är bemannat med minst 8 timmar i veckan ökat till 37 procent. Införandet av medel i form av Skolbiblioteksfonden och likvärdighetsbidrag som kräver bemanning i tid (minst 1 h/vecka) kan antas ha haft positiv påverkan på utvecklingen. Samtidigt visar årets kartläggning att 38 procent av skolorna inte har någon tid alls avsatt för skolbiblioteksuppdraget.

Skolbiblioteksplanens mål för 2025 är att samtliga skolor ska ha en bemanningsgrad som motsvarar max 800 elever per heltidstjänst. År 2019 nådde 13 procent av skolorna det målet och år 2022 var det 16 procent. Andelen skolor som hade max 600 elever per heltidstjänst var 7 procent i förra kartläggningen och 11 procent i årets. Diskrepansen mellan nuläge och målvärden i skolbiblioteksplanen är fortfarande mycket stor.

Kungliga biblioteket ansvarar för sammanställning av den nationella biblioteksstatistiken. För att räknas som ett bemannat skolbibliotek och ingå i statistiken krävs att skolan har minst en halvtidstjänst. Andelen kommunala skolbibliotek inom Göteborgs grundskolor som 2022 har bemanning på halvtid eller mer är 20 procent. Här ligger Göteborg långt efter de andra storstäderna. Stockholm har en motsvarande bemanningsgrad på 57 procent och Malmö på 73 procent. Även i jämförelse med landet i övrigt befinner sig Göteborg under snittet där 33 procent av de kommunala grundskolorna har skolbibliotek bemannade på halvtid eller mer.¹

Inom grundskolan finns brister vad gäller elevers likvärdiga tillgång till bemannade skolbibliotek. Ännu större är bristerna på tillgång till skolbibliotekarietkompetens. Andelen fackutbildade bibliotekarier på Göteborgs kommunala grundskolor låg höstterminen 2022 på 9 procent. Detta kan jämföras med Stockholm och Malmö som i år har 26 procent respektive 60 procent utbildade skolbibliotekarier. Två faktorer som kan tänkas förklara brister kring skolbibliotek inom staden är att Skolbibliotekscentralen och folkbiblioteken kompenserat för frånvaron av skolbibliotek. Det kan ha bidragit till att skolorna inte upplevt att de behöver skolbibliotek eftersom de fått böcker och service från

¹ Lärarstiftelsen (2022). <https://lararstiftelsen.se/wp-content/uploads/Biblioteksdoden-1.1.pdf>

annat håll. Skolbibliotekscentralen har förändrat sitt uppdrag i syfte att inte agera ställföreträdande skolbibliotek genom att skolorna nu enbart kan beställa klass- och gruppuppsättningar för gemensam läsning.

Sammanfattningsvis kan konstateras att ett 20-tal skolor särskiljer sig med en mycket god bemanning i form av utbildad bibliotekarie eller lärare med heltidstjänst för skolbiblioteksuppdraget, medan övriga elever inom Göteborgs Stads kommunala grundskolor över lag har en låg eller obefintlig tillgång till bemannade skolbibliotek.

För att utreda orsakerna till den relativt låga bemanningen av skolbiblioteken i Göteborgs Stads grundskolor har förvaltningen fört samtal med en grupp rektorer. En central anledning som lyftes var ekonomi och rektors prioriteringar inom given ram/elevpeng. Någon nämner att när ekonomin är snäv så är det skolbibliotek som drabbas i större utsträckning än andra delar av verksamhetens samlade resurser, trots att man egentligen vet att det är viktigt. I detta sammanhang kan dock förvaltningen konstatera att elevpengen ökat med 17 procent de senaste tre åren. En anledning som lyftes fram var att det kan vara lättare ”att komma undan med avsaknad av skolbibliotekarie” i relation till exempelvis en bortprioritering av skolsköterska eller specialpedagog. Det finns också en hög tolerans kring att ha utbildad personal i ett skolbibliotek. I detta sammanhang lyftes en synpunkt på att ekonomistyrningen ibland kan upplevas otydlig. Någon uttryckte det som att man behöver rikta pengar för att det ska hända något avseende bemanning av fackutbildade skolbibliotekarier. En annan orsak som lyftes var att rektorerna rent generellt inte tänkt på möjligheten att dela på skolbibliotekarietjänster mellan skolor. Det fanns ett exempel där samnyttjande skapat möjlighet att anställa en gemensam skolbibliotekarie för tre mindre enheter.

Vidare när det gäller förutsättningar lyfte flera rektorer betydelsen av behörig personal men kunde också konstatera att det är svårt att rekrytera denna personal. Någon vittnade om vilken nytta skolan haft av sin skolbibliotekarie. Skolbibliotek med en duktig skolbibliotekarie är främst ett medel för ökad läsmotivation och lästräning som uppges ha påverkat studieresultaten i svenska. Här lyftes skolbibliotekariens samverkan med lärarna som betydelsefull.

Som ett led i att utveckla skolbiblioteken togs i enlighet med förvaltningens plan för skolbibliotek 2021–2025 ett beslut om att införa ett centralt och gemensamt bibliotekssystem. I samband med införandet har förvaltningen genom Skolbibliotekscentralen träffat ett drygt 40-tal rektorer och biträdande rektorer för samtal om skolbiblioteksfrågor. Så gott som samtliga rektorer har i dessa samtal gett uttryck för att bristen på bemanning av skolbiblioteket i första hand är en ekonomisk fråga.

De rektorer förvaltningen talat med påtalar vikten av skolbibliotek för att utveckla läsförmåga och läsintresse. Synen på skolbibliotekarierollen är överlag mycket positiv. Samtidigt kan förväntningarna på skolbibliotekariens kompetens vara förhållandevis låga. Fokus ligger på det praktiska arbetet i biblioteksrummet. Skolbibliotekarien är någon som håller ordning i biblioteket, ser till att biblioteket är öppet, sköter utlån och återlämning, gör inköp, boktipsar och kanske håller i läsprojekt. Flera rektorer ger uttryck för att nyttan av en skolbibliotekarie är mindre än nyttan av andra personalkategorier. När det saknas organisation på skolan som syftar till att skolbibliotekarien planerar, genomför och utvärderar undervisning i nära samverkan med lärarna, blir effekten av skolbibliotekarien liten. Frågan om bemanning blir därmed en prioriteringsfråga som präglas av synen på vad en skolbibliotekarie är och gör.

Detta står i kontrast till de rektorer som har uttalat höga förväntningar på skolbibliotekarierollen. För vissa bottnar det i en personlig erfarenhet av välfungerande skolbiblioteksverksamhet. Skolbibliotekarien ses som navet i det läsfrämjande arbetet och en resurs inte bara för eleverna utan även lärarna, på samma sätt som t. ex. specialpedagogen eller en förstelärare. Denna grupp ser det som mycket bekymmersamt att man inte har möjlighet att anställa skolbibliotekarie på heltid. Flera skolor har påbörjat en process där man i ett första skede satsar på att bygga upp skolbiblioteket och bokbeståndet och uttrycker en stark önskan om att i framtiden kunna bemanna med fackutbildad skolbibliotekarie.

Förvaltningen konstaterar att värdet av skolbibliotek i första hand kopplas till läsundervisning och fri läsning/lustläsning. Få rektorer lyfter skolbibliotekets uppdrag för att stärka elevers digitala kompetens och medie- och informationskunnighet. Det är inte unikt för Göteborg utan ett återkommande tema i forskning om synen på skolbibliotek. Även Skolinspektionen såg i sin granskning av skolbibliotek att det finns en osäkerhet på skolorna om hur skolbibliotekets arbete med att stärka elevernas digitala kompetens ska genomföras.² Eftersom andelen fackutbildade skolbibliotekarier i Göteborg är liten, har skolorna liten erfarenhet av hur en skolbibliotekarie kan arbeta integrerat i undervisningen och vara ett stöd för elever och lärare kopplat till medie- och informationskunnighet. Skolbibliotekets uppdrag att utveckla elevers digitala kompetens går inte att utföra utan verksamhet, vilket i sin tur kräver någon som bedriver verksamheten. Få skolbibliotek i Göteborgs Stads grundskolor har i dagsläget tillräckliga förutsättningar för att kunna uppfylla sitt uppdrag med att stärka elevers digitala kompetens.

Organisering och finansiering

Utifrån det nuläge som presenterats ovan, gällande tillgången på bemannade skolbibliotek, skulle det krävas en omfattande generell förstärkning avseende bemanningen av skolbiblioteken för att kunna säkerställa väl fungerande skolbibliotek på alla skolor.

Ansvaret för att det finns skolbibliotek på varje skola, och att skolbibliotekets verksamhet används som en del i undervisningen för att stärka elevernas språkliga förmåga och digitala kompetens, vilar på rektor. Grundskoleförvaltningens resursfördelningsmodell bygger också på principen om att rektor beslutar om sin inre organisation utifrån den elevpeng som fördelats till varje skola.

Riktade satsningar stör principen om resursfördelning till skolor och därför bedömer förvaltningen att det måste ske i begränsad omfattning. Förvaltningen kommer som huvudman fortsatt påvisa rektors ansvar för skolbibliotek och stödja rektorerna att vidareutveckla skolbiblioteksverksamheten på sina skolor. Det sker idag inom ramen för Skolbibliotekscentralens utvecklingsuppdrag. Därtill kommer skolbiblioteken på ett tydligare sätt framöver ingå som en del i skolans uppdrag i det systematiska kvalitetsarbetet.

För att nå ökad bemanning av skolbiblioteken föreslår förvaltningen, utifrån nämndens uppdrag, en modell för organisering och finansiering för en utveckling i denna riktning. Förvaltningen bedömer att en förändring behöver bygga på en stegvis förstärkning. Att

² Skolinspektionen (2018) Skolbiblioteket som pedagogisk resurs. Granskningsrapport

organisera för en generell förstärkning brett i stadens grundskolor låter sig inte göras på grund av den svårighet som idag finns att rekrytera skolbibliotekarier. Därtill behöver en sådan satsning bygga på skolors olika nulägen, ekonomiska förutsättningar och utvecklingsfaser vad gäller deras skolbiblioteksverksamhet. Med denna bedömning som utgångspunkt har förvaltningen erfarenheter från andra kommuner som gjort satsningar på ökad bemanning av skolbibliotek. Därtill har viss forskning belysts om organisering av skolbibliotek och skolbibliotekens roll. Innan förvaltningen redovisar förslag till organisering och finansiering för ökad bemanning kommer denna inhämtade kunskap redovisas.

Skolbibliotekets och skolbibliotekariens roll i undervisningen

Skolbiblioteket är en pedagogisk funktion i skolans verksamhet som kan spela stor roll för elevers lärande. Skolbibliotekets verksamhet är ett väsentligt stöd för elever men även lärare och rektor. Ett välfungerande skolbibliotek bidrar till ökad läslust hos eleverna och bättre progression i elevernas informationssökning och källkritiska tänkande.³ Skolbiblioteken är en resurs för tidig läsinläring och kan i det sammanhanget utgöra en viktig resurs i skolors arbete med läsa-skriva garantin.

Skolbibliotek har också ett värde i sig, som går utanför utbildningsresultat och måluppfyllelse. I den statliga skolbiblioteksutredningen uttrycks det som att skolbibliotek spelar roll för elevernas utbildning och bildning. Genom att vara både en plats som representerar allas lika värde och en funktion som uppmuntrar till att undersöka olika perspektiv bidrar skolbiblioteket i hög utsträckning till att öppna upp fönster mot världen, vidga referensramarna och bygga upp motståndskraft mot desinformation.⁴ Skolbiblioteket är en självklar del i skolans demokratiuppdrag och ett stöd i utvecklingsarbetet med värdegrund, jämställdhet och likvärdighet. Därtill är skolbiblioteket en lugn och trygg plats där eleven blir sedd av en vuxen som inte bara har en pedagogisk roll utan även spelar en viktig social roll i skolan.

Den samlade skolbiblioteksforskningen⁵ både nationellt och internationellt visar att skolbibliotek bidrar till ökad måluppfyllelse hos elever vad gäller språkutveckling, läsförmåga och stärkt medie- och informationskunnighet. För att skolbiblioteket ska kunna bidra till elevernas lärande och måluppfyllelse behöver vissa villkor vara uppfyllda. De faktorer som har störst betydelse är att skolbiblioteket är bemannat med utbildad bibliotekarie och att det finns en väsentlig samverkan mellan skolbibliotekarien och lärarna. Att skolbiblioteket har tillgång till relevanta fysiska och digitala resurser och ändamålsenlig lokal utifrån olika elevgruppers behov spelar också en stor roll. Men minst lika viktigt är att skolbiblioteket har legitimitet i skolan och stöd från skolledningen.

För att beskriva skolbibliotekets roll i skolan använder man inom skolbiblioteks-litteraturen uttrycket "skolbiblioteket är inte ett rum, utan en verksamhet". Det fysiska biblioteket är underordnat funktionen. Därför påverkar skolbibliotekariens utbildning i

³ Gärdén, C (2017) Skolbibliotekets roll för elevens lärande: en forsknings- och kunskapsöversikt år 2010 – 2015. Stockholm: Kungliga biblioteket.

⁴ Utbildningsdepartementet (2021) SOU 2021:3. Skolbibliotek för bild och utbildning.

⁵ Gärdén, C (2017) Skolbibliotekets roll för elevens lärande: en forsknings- och kunskapsöversikt år 2010 – 2015. Stockholm: Kungliga biblioteket

hög utsträckning vilket innehåll verksamheten får och hur den utformas.⁶ Bibliotekariens biblioteksvetenskapliga kompetens tar sig uttryck i hur man organiserar biblioteksrummet och dess bestånd, använder bibliotekssystem och effektivt och pedagogiskt samlar och återfinner analogt och digitalt material. Bibliotekarien har kunskap kring tillgänglig och anpassad läsning, bokutgivning och urval. Den informationsvetenskapliga kompetensen yttrar sig i kunskapsorganisation och kunskap om informationssökningsprocesser, att placera in material i en kontext och medielandskapet. Bibliotekarien tillför också ett värde genom att representera en yrkeskategori i skolan som kompletterar lärarna. I samarbetet mellan lärare och skolbibliotekarie uppstår synergieffekter som annars uteblir.

Att integrera skolbibliotekets verksamhet i undervisningen låter sig inte göras utan bemanning. Ett obemannat skolbibliotek innebär, förutom avsaknad av kompetens, även ett underutnyttjande av de resurser som investerats i skolbiblioteket som rum. Biblioteket har en tendens att bli ett stängt bokrum eller användas som extrarum och inte som lärmiljö. Böcker som köps in blir inte lästa i samma utsträckning som när en skolbibliotekarie arbetar aktivt med litteraturen. Detta lyfts som ett problem av representanter från Ungdomsfullmäktige som förvaltningen haft dialog med. De önskar att skolbiblioteken skulle vara mer tillgängliga och inte stängda rum som man behöver hämta en lärare med nyckel för att få tillgång till.

Att organisera för skolbibliotek

I "Värdet av skolbiblioteket - en verksamhet för hållbar utbildning och bildning" undersöker Pamela Schultz Nybacka⁷, forskare inom bl. a .företagsekonomi, hur olika kommuner och skolor med välfungerande skolbibliotek valt att organisera verksamheten.

I många fall är ett framgångsrikt skolbibliotek konsekvensen av en rektor som aktivt valt att satsa på skolbiblioteket. Ett sådant exempel i Göteborg är Hammarkullsskolan som med ca 200 elever har en heltidsanställd fackutbildad skolbibliotekarie. Skolan konstaterar en direkt koppling mellan en god skolbiblioteksverksamhet och den förändring i läskultur som skett på skolan med elevernas ökade läsande och fokus på digital kompetens.

Att organisering av skolbibliotek sker enbart på lokal skolnivå gör dock verksamheten sårbar. Det är inte ovanligt att ett rektorsbyte innebär att skolbiblioteksverksamheten slutar utvecklas eller till och med nedmonteras. Det löser inte heller det uppenbara dilemmat med elevers olikvärdiga tillgång till skolbibliotek mellan skolor.

Erfarenheter från två Linköping och Växjö

Schultz Nybacka framhåller vikten av att det finns en organisering kring skolbibliotek även på central nivå inom förvaltningen, med gemensamma mål och en samordnande ledning av skolbiblioteks kompetensen för att främja utveckling inom professionen och samverkan skolbiblioteken emellan. Två kommuner som har en central modell för både organisation och finansiering av skolbiblioteken är Linköping och Växjö. Båda kommunerna är kända för sina framgångsrika skolbibliotek och är mycket

⁶ Gärdén, C (2017) Skolbibliotekets roll för elevens lärande: en forsknings- och kunskapsöversikt år 2010 – 2015. Stockholm: Kungliga biblioteket

⁷ Schultz Nybacka, P. (2019) Värdet av skolbibliotek: en verksamhet för hållbar utbildning och bildning. Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.

välrepresenterade vad gäller utmärkelserna Skolbibliotek i världsklass och Årets skolbibliotek. Förvaltningen har fört samtal med skolbiblioteksamordnarna i båda kommunerna.

Linköping arbetar sedan 2008, efter beslut i nämnden, enligt en modell med så kallade fokusbibliotek. Skolorna ansöker om att bli fokusbibliotek och får då bidrag för anställning av skolbibliotekarie. Ett uppstartsbidrag för inköp till skolbiblioteket ingår. Finansieringen skedde från början med ett centralt stöd på 75% som under en femårsperiod trappades ned till 25%. Efter utvärdering ligger stödet numera på 50% för mindre skolor och 30% för större. Stödet är permanent då man såg en tendens till försämrade förutsättningar för skolbiblioteken då stödet upphörde. Finansiering sker via utvecklingsmedel och möjliggör tre nya fokusbibliotek om året. Satsningen har resulterat i att kommunen nu har fackutbildade skolbibliotekarier på fler än hälften av sina ca 60 grundskolor och är en mycket attraktiv arbetsgivare för skolbibliotekarier. 2015 gjorde Linköpings kommun en studie i syfte att undersöka om det gick att se någon skillnad i resultatet på de frågor som rör källkritik på nationella proven i SO i årskurs 6 mellan elever som går på en skola med respektive utan fokusbibliotek. Resultatet visade tydligt att elever vid skolor med fokusbibliotek presterade betydligt bättre.⁸

Växjö kommun startade sin satsning på skolbibliotek i början av 2000-talet genom införandet av så kallade modellbibliotek med centralt anställda skolbibliotekarier. Skolbibliotekarierna var placerade lokalt ute på skolorna men hade ett starkt samarbete inom ett eget forum med chef från utbildningsförvaltningen. Den centrala finansieringen, som även omfattade upprustning av lokaler och inköp, innebar att det inte blev någon ökad kostnad för skolorna. Upplägget genererade många framgångsrika skolbibliotek då det möjliggjorde lågt antal elever per skolbibliotekarie, samverkan inom skolbibliotekarietkollegiet och fortbildning av rektorer. 2013 avvecklades modellen och skolbibliotekarierna gick från att vara centralt anställda till anställning på respektive skola med rektor som chef. Trots den ekonomiska förändringen valde skolorna att behålla sina skolbibliotekarier i samma utsträckning som tidigare. Endast i något fall valde man att gå över till att dela tjänsten på två skolor inom samma skolområde.

En satsning i Göteborg

Baserat på forskning kring organisationsmodeller för skolbibliotek och erfarenheterna från Linköping och Växjö föreslår förvaltningen en organisering och finansiering för fler bemannade skolbibliotek som bygger på stegvis utveckling över tid. Modellen bygger på en strategi om att bemanningen ska öka succesivt för att nå målsättningarna enligt framtagen skolbiblioteksplan.

Förvaltningens kontakter med rektorer visar att det finns ambitioner att förstärka bemanningen av skolbibliotek men att det många gånger upplevs saknas ekonomiska resurser. Genom att ge skolor möjlighet att ansöka om ekonomiska medel för bemanning av skolbibliotek kan förvaltningen skapa incitament för sådana anställningar. Förvaltningens avsättning för denna satsning föreslås omfatta totalt 8,4 miljoner under tre år och kommer att finansieras genom medel ur statsbidraget för ökad likvärdighet. Enligt förvaltningens beräkningar kommer en sådan satsning omfatta ca sex nya tjänster per år. Redan idag tas medel ur detta statsbidrag för förstärkning av skolbibliotek. Den satsning på ökad bemanning som här presenteras utgör en förstärkning av skolbibliotek utöver det.

⁸ Eriksson, C & Drejstam, L (2015) Källkritik i de nationella proven.

Bidraget ska uppmuntra till tjänster som ger goda förutsättningar för skolbibliotekarien att bidra till elevers måluppfyllelse. Syftet är också att tjänsterna ska upplevas som attraktiva för utbildade bibliotekarier att söka och stanna kvar på. Som beskrivits tidigare kan det vara svårt att rekrytera ett stort antal skolbibliotekarier på kort tid, vilket också motiverar att den ekonomiska satsningen blir långsiktig. Den ekonomiska satsningen säkerställer att det finns långsiktig och stegvis finansiering för tjänsterna enligt följande avsättningsplan:

– År 1	1,4 mnkr
– År 2	2,8 mnkr
– År 3	4,2 mnkr

Målgrupp för förslaget är de skolor och skolområden som ligger långt framme i sin ambition att anställa utbildad skolbibliotekarie. Storleken på bidraget till skolorna kan påverkas av om skolbibliotekarien har tjänst på en skola eller delar sin tjänst mellan två skolor. Bidraget ska motsvara 40% av en skolbibliotekarietjänst fördelat på ca 500–600 elever. Bidrag till tjänst ska syfta till nyanställning av i första hand fackutbildad skolbibliotekarie.

Skolbibliotekarien anställs lokalt på skolan eller skolområdet med rektor eller biträdande rektor som chef. Om det är en anställning som avser ett skolområde bör en avvägning göras utifrån antalet elever. Förvaltningen ser svårigheter att arbeta pedagogiskt på ett sätt som kan bidra till måluppfyllelse för eleverna om tjänster avser ett för stort område sett till antalet elever. Risken är att utbildade bibliotekarier inte heller ser detta som tillräckligt attraktiva tjänster att söka. Ett tänkbart scenario för ett större skolområde med t. ex. 3 skolor och runt 1000 elever är att skolan står för 1,2 tjänst och får motsvarande 0,8 tjänst i bidrag för att kunna anställa två skolbibliotekarier istället för en. Skolor ska kunna ansöka både enskilt och gemensamt inom skolområdet. Stor vikt bör fästas vid skolornas individuella behov och vilja. Vikten av att skapa tjänster för hållbar skolbiblioteksverksamhet på sikt betonas. Bidraget tidsbegränsas till tre år.

Förutom de ekonomiska medlen som en skola får efter ett ansökningsförfarande kommer varje sådan skola att erbjudas fortbildning av rektor och konsultation kring hur rektor kan organisera för samverkan mellan skolbibliotekarie och övrig personal samt hur skolbiblioteksverksamheten kan integreras i undervisningen. Därtill kommer skolan att erbjudas befintlig stödstruktur för skolbibliotekspersonal i form av fortbildning och nätverk som syftar till erfarenhetsutbyte och kollegialt lärande. Skolorna kommer också få stöd i rekryteringsprocessen.

Utöver att förvaltningen genom ett ansökningsförfarande ger ett urval av skolor ekonomiska förutsättningar att bemanna sitt skolbibliotek kommer förvaltningen genom Skolbibliotekscentralen fortsätta sitt utvecklingsarbete för skolbiblioteken i stadens grundskolor. Skolbibliotekscentralen är en stödfunktion i skolbiblioteksfrågor med ett konsulterande uppdrag gentemot skolorna. Skolbibliotekscentralen håller i nätverk och fortbildning i form av kurser och konferenser, samt samordnar projekt, medel och digitala resurser. Skolbibliotekscentralen är ansvarig för den förvaltningsgemensamma bokdepån och sköter inköp och distribution av klassuppsättningar och minoritetsspråks- och mångspråksböcker. När det gäller utvecklingsarbete framhåller Schultz Nybacka vikten av att det för skolbibliotekarien finns en kollegial samverkan och utveckling både inom kollegiet på den egna skolan och inom skolbibliotekarieprofessionen. En stabil struktur för skolbiblioteksutveckling inom professionen finns redan på plats i förvaltningen. I

samband med att grundskoleförvaltningens skolbiblioteksplan togs fram förstärktes samtidigt Skolbibliotekscentralens utvecklingsuppdrag.

Förvaltningen har övervägt risker med föreslagen modell. Det finns en risk att skolorna skär ner på skolbibliotekarietjänsterna när bidraget upphör. Förvaltningens ambition är att när bidragsperioden är över har skolbiblioteket hunnit integreras i undervisningen på ett sådant sätt att skolan tydligt kan se effekten av skolbiblioteksverksamheten och därmed välja att prioritera skolbibliotekarietjänst i samma utsträckning även fortsättningsvis. För att motverka risken med neddragning bedömer förvaltningen det som viktigt att modellen resulterar i tjänster med en hög grad av bemanning per elev med placering på max två skolor. Detta för att ge skolbibliotekarien goda möjligheter till samarbete med pedagogerna och att bedriva ett kvalitativt arbete. Erfarenheter inom skolbiblioteksvärlden visar att tjänster med placering på flera skolor har en stor personalomsättning vilket inte gör dem hållbara över tid.

En annan risk är svårigheter att rekrytera bibliotekarier till tjänsterna. Närheten till högskolan i Borås med utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap och ett stort intresse hos studenterna för kurser med inriktning mot skolbibliotek, läspedagogik och medie- och informationskunnighet skapar enligt förvaltningen dock ett gott rekryteringsläge. Grundskoleförvaltningen behöver i detta sammanhang kontinuerligt arbeta för att stärka förvaltningen som attraktiv arbetsgivare. Förvaltningen planerar för informationsinsatser i lämpliga forum som en del i detta arbete.

Förvaltningen avser följa upp denna stegvisa satsning för ökad bemanning kontinuerligt. En mer summerande utvärdering kommer att genomföras efter tre år för att sammanställa erfarenheterna och ge vägledning inför det fortsatta utvecklingsarbetet av skolbiblioteken.

Ändamålsenliga utrymmen för bemannade skolbibliotek

Skolbibliotekets lokal är med fördel en dynamisk lärmiljö som kan nyttjas på olika sätt vid olika perioder under dagen, samtidigt som det är en lugn och trygg plats, där elever kan ägna sig åt både enskild läsning och grupparbeten. Idag finns flera trångbodda skolor där det krävs en större kreativitet för att åstadkomma tillgänglighet och ett funktionellt rum. Därför är det angeläget att skolbiblioteket finns med i planeringen för nybyggnation av skolor, för att säkerställa att placering och utrymme optimeras från start. För befintliga skollokalerna med begränsat utrymme för skolbibliotek behöver lokala lösningar hittas. Skolbibliotekscentralen ska erbjuda konsultation för att tillsammans med skolan diskutera möjligheter utifrån lokala förutsättningar.

Grundskoleförvaltningen tar nu fram ett funktionsprogram där lokalernas förväntade funktionalitet kommer beskrivas som en riktlinje vid beställningar av nybyggnation. I detta program kommer även skolbibliotekets behov, funktion och bemanning ingå. Funktionsprogrammets förstudie med omvärldsbevakning är nu genomförd och förvaltningen kommer att utarbeta funktionsprogrammet under 2023.

Göteborgs Stad Grundskoleförvaltningen

Helena Sjöberg
Tf. förvaltningsdirektör

Anders Andrén
Avdelningschef Kvalitet, samordning och utveckling